

ION TIȚA – NICOLESCU¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: folclor, lumină, obiceiuri, solstițiu, tradiție.

Solstițiul de vară, despre solstiții, povești solstițiale, semnificații creștine, simbolica luminii (21 iunie)

Rezumat

Denumirea de solstițiu își are originea în latinescul solstitium (soarele stă) și reprezintă momentul din an când ziua este cea mai lungă, iar noaptea cea mai scurtă, punct astronomic de cotitură, în care perioada diurnă va scădea continuu, depășind echinocțiul de toamnă (ziua și noaptea sunt egale), până la solstițiul de iarnă, când va ajunge la o limită minimă și va începe să crească. Distanța dintre cele două solstiții este de șase luni, intercalate, la fiecare trei luni, cu cele două echinocții (toamnă și primăvară). Echinocțiul de primăvară sugerează în credințe și tradiții revenirea la viață a naturii, totul culminând cu explozia de „fericire solstițială” de la sfârșitul lui iunie, când apariția feciorelnică și grațioasă a Sânzienelor este încărcată de erotism, speranță și optimism.

¹ Cercetător științific III dr., Muzeul Viticulturii și Pomiculturii Golești.

Keywords: folklore, light, customs, solstice, tradition.

Summer Solstice, About Solstices, Stories about Solstice, Christian Symbols, Light Symbolism (Juned 21)

Summary

The term "solstice" comes from the Latin word "solstitium" which means "the sun stands still." It marks the time of year when the day is the longest and the night is the shortest, an astronomical turning point where the length of the day starts to decrease gradually after surpassing the autumnal equinox (when day and night are equal) until the winter solstice when it reaches its minimum and then begins to increase. The period between the two solstices is six months, marked by the two equinoxes (autumn and spring) occurring once every three months. The spring equinox signifies the return of nature to life in many beliefs and traditions, culminating in the celebration of "solstitial bliss" at the end of June with the maidenly and graceful appearance of the Sânzienne associated with eroticism, hope, and optimism.

Solstițiul de vară, despre solstiții, povești solstițiale, semnificații creștine, simbolică luminii (21 iunie)

Denumirea de *solstițiu* își are originea în latinescul *solstitium* (soarele stă) și reprezintă momentul din an când ziua este cea mai lungă, iar noaptea cea mai scurtă, punct astronomic de cotitură, în care perioada diurnă va scădea continuu, depășind echinocțiul de toamnă (ziua și noaptea sunt egale), până la solstițiul de iarnă, când va ajunge la o limită minimă și va începe să crească. Distanța dintre cele două solstiții este de șase luni, intercalate, la fiecare trei luni, cu cele două echinocții (toamnă și primăvară). Echinocțiul de primăvară sugerează în credințe și tradiții revenirea la viața a naturii, totul culminând cu explozia de „fericire solstițială” de la sfârșitul lui iunie, când apariția feciorelnică și grațioasă a Sânzienelor este încărcată de erotism, speranță și optimism.

Echinocțiul de toamnă marchează începutul degenerării timpului, o serie de „moși bătrâni” își fac apariția în panteonul românesc, „etalându-și” senectutea până în miezul iernii, când mor sau sunt ajutați să moară (prin sacrificii rituale), pentru a permite noilor germeni ai vieții să renască. Acest ciclu permanent al mișcării aparente a soarelui, precum și perioadele destul de exacte în care aceste evenimente astronomice se fac simțite, a dus la o grupare a sărbătorilor străvechi în funcție de solstiții și echinocții, iar prin sincretism, și sărbătorile creștine. Solstițiul de vară reprezintă un important prag al timpului în tradiția populară, fiind reprezentat sub forma unei porți, pentru a cărei deschidere cuvântul magic este *maturitatea*. Pentru poarta solstițială a iernii, formula magică este *speranța*. *Maturitatea* este reprezentată de tinerele fecioare sânziene, ajunse la vârsta la care își puteau întemeia o familie. Ele reprezintă lumina strălucitoare, care, prin consumarea actului nupțial și nașterea de prunci, începe să pălească. Chiar dacă acest eveniment astral din timpul verii nu reprezenta un alt început de an popular, așa cum erau anul pastoral de primăvară, de toamnă, anul agricol, ce începea în luna martie, anul nou dacic etc., pentru oamenii aflați în strânsă legătură cu natura era o perioadă deosebit de importantă, pentru că era asimilată grâului copt, luminii și soarelui. Solstițiul de vară reprezenta începutul verii astronomice și nu trebuie neglijat faptul că vechile popoare indo-europene considerau că anul este format din două părți egale: perioada caldă, asimilată luminii și cea rece – întunericul. Anul era personificat printr-o zeiță diurnă, mai târziu asimilată în mitologiile balcanice cu Hera, protectoare a femeilor căsătorite și a familiei². În diferite feluri, Herei și Atenei i se atribuie simbolul vacii dătătoare de belșug, dar și al fecundității, cu toate că în cazul zeiței Atena vorbim de o fecioară (Parthenos)³. Simbolul acestui nou an era vaca, considerată „vită albă” diurnă și în miturile românești, unde putea vorbi cu oamenii o dată pe an.

Obiceiul „Boul înstruțat”⁴ sau „Boul de Sânziene” se ținea în preajma solstițiului

² Jean Vertemont, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, Editura Amarcord, Timișoara, 2000, p. 45.

³ Mihai Coman, *Mitologie populară românească, viețuitoarele pământului și ale apei*, vol. I, Editura Minerva, București, 1986, p. 2.

⁴ Împodobit.

de vară, când un animal puternic și docil era împodobit cu flori, ramuri verzi, panglici colorate și alte podoabe, fiind plimbat cu alai pe ulițele satului, însoțit de o ceată de feciori⁵. Acest ritual rememora ceremonialul nupțial din noaptea solstițiului sau *noaptea de sânziene*, când lumina ce avea să vină ziua următoare cunoștea nivelul maxim de strălucire, ca apoi, după ce și-a îndeplinit rolul vital și fecundator, să pornească pe drumul morții și al renașterii.

„Boul înstruțat” era substitut al zeității ajunse la deplină maturitate, plin de vigoarea nestăvilită a tinereții, debordând de energie sexuală, ce cu multă veselie se bucura de viață, pentru ca apoi să se sacrifice pentru a permite naturii să-și continue ciclul perpetuu al renașterii. În noaptea de dinainte de solștițiu, boul sau vaca⁶ ce aveau să fie „înstruțați” erau păscuți în poieni izolate din pădure, păziți de flăcăi, la lumina făcliilor, pentru a izola animalul-zeu de lumea profană. După această pază nocturnă, flăcării sau fetele deveneau

Focul ritualic; foto: Ion Cătălin NĂSUI

⁵ Ion Ghinoiu, *Sărbători și obiceiuri românești*, Editura Elion, București, 2002, pp. 319-323.

⁶ Vaca a înlocuit boul în acest obicei atunci când cel din urmă a dispărut din gospodăriile oamenilor, la muncile agricole folosindu-se utilajele.

personaje sacre demne de a sta în preajma divinității⁷. Înșușirea mitică a bovinelor reiese din basmele și legendele în care soarele, văzut în chip de bătrân, păzește aproape întotdeauna o turmă de vite numite „turmele cerului”. Acestea nu sunt altceva decât norii încărcăți de ploaie, pe care stăpânul cerurilor îi revarsă peste pământ, asemenea turmelor aducătoare de belșug, pentru că averea unei familii se măsoară, de cele mai multe ori, în vite⁸.

Poveștile românești cu feți-frumoși, prinți cu părul de aur, viteji din popor sau eroi de tot felul sunt întruchipări pământești ale astrului zilei, iar aventurile acestora nu fac altceva decât să refacă drumul soarelui dintre solstiții. În basme, Făt-Frumos (soarele) este ajutat de patru câini fermecați (cele patru vânturi), se luptă cu zmeul (întunericul sau, după caz, norii de furtună ce anunță grindină), susținut de o vrăjitoare sau o femeie rea (timpul capricios și schimbător). Eroul solar își pierde ajutoarele de nădejde, care alungă negura cerului, și devine din ce în ce mai secătuit de puteri, până când zmeul îl omoară. Moartea acestuia pare a arunca împărăția în haos, dar apare o zână, spiriduș, porumbel, turturea sau o altă entitate benefică, ce îl stropește (sau îi toarnă pe gât) pe viteaz cu apă vie⁹, iar acesta învie miraculos, prinzând puteri cu fiecare strop¹⁰. Aceste povești, chiar dacă erau rodul unei imaginații extraordinare, nu făceau decât să îmbrace într-o haină frumoasă fenomenele naturale pe care oamenii nu aveau cum să și le explice.

În basmul *Harap-Alb*, împăratul (soarele matur de la solstițiul de vară) îi spune fiului său (soarele ce urmează să se nască la solstițiul de iarnă) „ferește-te de omul roș și mai ales de cel spân”, în care omul roș semnifică arșița verii, iar cel spân iarna, cu toate neajunsurile și problemele pe care le aducea oamenilor. În basmul *Prâslea cel voinic și merele de aur* asistăm la altă poveste solstițială „cuplată” cu elemente narrative ce privesc cultul soarelui, două aspecte (soare și lumină) ce nu pot fi despărțite. O mare parte din personajele acestor povestiri venite din adâncimile istoriei daco-romane reactualizează vechile ritualuri păgâne închinare zeităților cerului. Calul slab și „răpciugos”, pe care Făt-Frumos (fiul de împărat, Greuceanu, Iorgovan, Costea etc.) îl alege din mijlocul hergheliei cu animale focoase, este o personificare a luminii și soarelui prin faptul că din „căzătură”

⁷ Măștile taurine sunt prezente și în obiceiurile solstițiului de iarnă, așa cum sunt *Turca sau Borița*. Reprezentarea lui Mitra era aceea a unui soare sau a unui taur; în general, bovinele sunt reprezentări ale zeităților cerești. În mitologia greacă, Zeus se transformă într-un taur pentru a o seduce pe zeița Europa. În tradiția creștină, „vițelul cel gras” este simbolul Evangheliei după Luca, pentru că acesta a fost sacrificat atunci când fiul risipitor „s-a întors” acasă. Astfel taurul devine un cuplul binar de bucurie și sacrificiu. De asemenea, există o explicație psihanalitică a lui C.J. Jung, conform căreia animalele reprezintă în simboluri chipuri diverse ale libidoului.

⁸ George Coșbuc, *Vorba de acasă, eseuri, povestiri și schițe filozofice*, ediție îngrijită de Cristian Bădiliță în colaborare cu Mihael Balint, pe baza textului stabilit de Gavril Scridon și revizuit de Gheorghe Chivu, vol. II, *Mica Romă XXI*, Editura Vreamea, București, 2020, p. 310.

⁹ *Apă vie; apă moartă* - „(...) este elementul primordial, preexistential, întrucât la începutul lumii era peste tot numai apă (...)” (Ovidiu Birlea, *Mică Enciclopedie a Poveștilor Românești*, București, 1976, p. 8).

¹⁰ George Coșbuc, *Vorba de acasă, eseuri, povestiri și schițe filozofice*, ediție îngrijită de Cristian Bădiliță în colaborare cu Mihael Balint, pe baza textului stabilit de Gavril Scridon și revizuit de Gheorghe Chivu, vol. II, *Mica Romă XXI*, Editura Vreamea, București, 2020, p. 310).

și „junghi” acesta se transformă într-un armăsar mândru, cu mai multe aripi, după ce mănâncă mai multe găleți cu jărat. În acest caz, jăratul¹¹ este lumina zilei care crește la solstițiul de iarnă, iar puterea calului năzdrăvan (soarele) crește cu cât cantitatea este mai mare pentru a ajunge la un apogeu al forței la solstițiul de vară. Când animalul devine matur și puternic, atunci este săgetat de zmeu sau otrăvit de vreo vrăjitoare și începe să „tânjească” (lumina) până moare, pentru ca apoi ciclul morții și reînvierii să o ia de la capăt. În colindele de iarnă, calul reprezintă personificarea soarelui: „cal graur cu șaua de aur/când copita scăpăra toate bălțile seca”, iar referirile la cele două solstiții sunt evidente¹². Mergând mai departe, observăm că baladele și doinele populare sau haiducești de dată mai recentă, ce pot fi identificate în timp, în care eroii mor în urma unor răni grave sau sunt uciși după îndelungi conspirații (Balada lui Toma Alimoș, Gruia lui Novac, Balada lui Siminic etc.) au aceeași linie narativă precum basmele românești¹³. Firește, tot despre lumină, soare, întuneric, renaștere, sacrificiu etc. putem vorbi în baladele mult mai cunoscute, așa cum sunt *Balada Meșterului Manole* sau *Miorița*. Eroii fantastici din basme și legende sunt, practic, personificări ale luminii sau soarelui. Făt-Frumos din poveștile românești se regăsește în miturile din toată lumea, sub alt nume evident, așa cum sunt: Heracle, Tezeu, Siengfriend etc.

Dacă la solstițiul de iarnă apare marea speranță a vieții, nașterea Mântuitorului, la cel de vară se naște cel ce va da mărturie pentru Adevăr, Ioan Botezătorul. Diferența de vârstă dintre Ioan Botezătorul și Iisus Hristos este de aproximativ șase luni¹⁴, exact perioada dintre cele două solstiții. Simbolic, perioada de descendență permanentă a luminii coincide cu momentul creștin în care ultimul profet al Vechiului Testament începe să se „micșoreze” ca importanță pentru a face loc Speranței care se va naște (Ioan 3, 30). Conform tradiției populare, bătrânii își doreau să moară creștinește în două momente ale anului. Unul dintre acestea era *Săptămâna Luminată* (prima săptămână după Paști) și într-una din zilele solstițiului de vară, pentru că atunci lumina soarelui zăbovea cel mai mult pe pământ. Lumina fiind asociată principiului binelui, în opoziție cu răul reprezentat de întuneric. Însuși Dumnezeu este lumină (...*Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat...*), iar în religia iudaică Iahve poate fi perceput în chip palpabil doar prin lumină¹⁵. Credința era că dincolo de lumina soarelui exista Lumina Adevărată, necreată și inaccesibilă muritorilor. Era lumina primordială din care s-a luat o fărâmbă pentru a face posibilă opera lui Dumnezeu – viața. Aceasta este cea după care au tânjit filozofii și înțelepții, este același lucru cu Slava, Cuvântul și Logosul din opera evangheliștilor. Termenul devine sinonim cu cel de cunoaștere; omul luminat, îndeobște un bătrân, era

¹¹ De Crăciun, la solstițiul de iarnă, era obiceiul, răspândit la popoarele europene (cf. Mircea Eliade) să pună pe foc butucul sfânt, substituit al zeului, și să se „scurme” în jărat pentru a ajuta soarele să strălucească. Pe larg despre acest obicei în capitolul dedicat sărbătorii Crăciunului și solstițiului de iarnă.

¹² *Ibidem*, p. 305.

¹³ *Ibidem*, p. 309.

¹⁴ „Cum a auzit Elisabeta, urarea Mariei i-a săltat pruncul în pânțece, și Elisabeta s-a umplut de Duhul Sfânt” (Luca 1, 41).

¹⁵ Ivan Evseev, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999.

considerat farul călăuzitor după care se ghida întreaga comunitate. Există o legătură directă în etimologia cuvintelor „lume” și „lumină”, pentru că nu ar fi fost posibilă existența omenirii (lumea) fără prezența luminii, aceasta fiind asociată totodată cu căldura, renașterea naturii, pe scurt, cu viața însăși. La coborârea în iad, Iisus aduce lumina acolo unde, până atunci, nu fusese decât întuneric veșnic, fără speranță.

Candela care arde în casa fiecărui creștin este lumina-viață, iar lumânarea aprinsă la căpătâiul mortului are același rol pe care l-a avut lumina adusă în iad, acela de a călăuzi sufletul spre adevărata viață, care se află doar alături de Dumnezeu. Tăciunii din vatra unei case trebuiau să ardă continuu atâta timp cât casa exista, în caz contrar, odată cu ultimul cărbune stins, gospodăria intra sub stăpânirea duhurilor întunericului, pe care nimic nu le-ar mai fi putut alunga. Lumina din vatră sau, mai târziu, odată cu apariția creștinismului, candela, era firul subțire care separa lumea aceasta de lumea de dincolo. Lumina simboliza ordinea lumii, cea care permitea tuturor, om sau animal, să ocupe un loc sub soare, iar întunericul era dezordinea, haosul primordial. Cele mai multe zeități bune erau solare, învăluite de strălucire atunci când coborau pe pământ pe o rază de lumină, în contradicție cu demonii ce își făceau simțită prezența doar prin nouri negri de furtună sau în negura nopților. Vrăjile nu prindeau decât la miezul nopții sau *la mâneători*, perioada până la revărsatul zorilor, iar *mașterele* se grăbeau să le ducă la îndeplinire până la apariția soarelui. Din semnificația complexă a lunii, pâlparea acesteia (lumina lunii este, de altfel, împrumutată tot de la soare) și a stelelor în întuneric era ordinea din dezordine și viața acolo unde era doar moarte, credință omniprezentă la popoarele indo-europene așa cum reiese din studiile istorice asupra religiilor străvechi¹⁶.

Semnificația creștină a luminii este pregnantă în noaptea de Înviere, atunci când preotul cu lumânarea aprinsă în mână, făcând semnul crucii, face cunoscutul îndemn „Veniți de luați lumină!”. Iisus, Lumina lumii¹⁷, este purtat de fiecare credincios, ca o mărturie a unui Dumnezeu viu, și a dragostei pe care Acesta o are pentru oameni. Lumina din noaptea Învierii este trecerea creștinului din moarte spirituală la viața veșnică, semnul că va merge în Lumină până la „plinirea timpurilor”, adică până la momentul omega. Cocoșii stilizați de pe acoperișul clopotnițelor sau prezenți în decorul zidurilor caselor și bisericilor nu reprezintă doar o personificare a soarelui, ci și ideea de lumină, de suflet aflat în veghere pentru a anunța sosirea Domnului, a Luminii. În primele secole creștine, catehumenii care se botezau în noaptea Învierii erau numiți *iluminați* (mai mult decât a fi luminați), pentru că prin această taină ajungeau la comuniunea cu Dumnezeul supraluminos (mai presus de lumină). „Dumnezeu este mai presus de cunoaștere în ceea ce este în Sine, pentru că este mai presus de existența cauzată, limitată, posibil de cuprins, așa cum cunoaștem noi. Dar știm că există, deoarece caracterul dependent al lumii arată că trebuie să fie o cauză independentă, nelimitată în conținutul și puterea ei. Existența Lui e prin aceasta mai presus

¹⁶ G. Durand, *Structurile antropologice ale imaginarului*, București, 2000, p. 287; Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, București, ediția a III-a, București, 1999, p. 132.

¹⁷ „Deci iarăși le-a vorbit Iisus, zicând: Eu sunt Lumina lumii; cel ce Îmi urmează Mie nu va umbla în întuneric, ci va avea Lumina vieții” (Ioan 8, 12).

de orice îndoială, deci e supraluminoasă, dar ce este în Sine e acoperit de întuneric pentru putința noastră de cunoaștere”¹⁸.

Pilda grâului și neghinei¹⁹ este una elocventă în ceea ce privește asocierea, la nivel de simboluri, a grâului și a luminii, în acest caz grâul reprezintă credința – lumină, iar neghina păcatul – întuneric. Această pildă este o extrapolare minunată a credințelor precreștine împământenite, care spun că nu poți vedea adevărata lumină dacă nu ai experimentat întunericul, în sensul că lumina nu poate exista fără întuneric, ceea ce invers nu este valabil: „noaptea având o existență simbolică autonomă”²⁰.

În *Evanghelia după Ioan* „Cuvântul” este lumina pe care întunericul nu o poate cuprinde, este viața, speranța și lumina oamenilor. Cea mai mare parte a religiilor asociază cerescul cu luminosul, în străvechea Mesopotamie numele zeiții cerești (*dingir*) este totuna cu numele de strălucitor, așa cum în sanscrită rădăcina *div* înseamnă *a străluci*, cuvânt preluat de latini pentru a desemna zeitățile²¹.

¹⁸ Sfântul Dionisie Areopagitul, *Opere Complete și Școlile Sfântului Maxim Mărturisitorul*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloae, ediție îngrijită de Constanța Costea, Note la *Teologie Mistică*, cap. I, 264, București, 1996, p. 255).

¹⁹ „Altă pildă le-a pus lor înainte, zicând: Asemenea este împărăția cerurilor omului care a semănat sămânță bună în țarina sa. Dar pe când oamenii dormeau, a venit vrăjmașul lui, a semănat neghină printre grâu și s-a dus. Iar dacă a crescut paiul și a făcut rod, atunci s-a arătat și neghina. Venind slugile stăpânului casei, i-au zis: Doamne, n-ai semănat tu, oare, sămânță bună în țarina ta? De unde dar are neghină? Iar el le-a răspuns: Un om vrăjmaș a făcut aceasta. Slugile i-au zis: Voiești deci să ne ducem și s-o plivim? El însă a zis: Nu, ca nu cumva, plivind neghina, să smulgeți odată cu ea și grâul. Lăsați să crească împreună și grâul și neghina, până la seceriș, și la vremea secerișului voi zice secerătorilor: Pliviți întâi neghina și legați-o în snopi ca s-o ardem, iar grâul adunați-l în jitnița mea” (Matei 8, 24-30).

²⁰ Gilbert Durand, *op. cit.*, p. 68.

²¹ Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, ediția a III-a, Editura Humanitas, București, 1999, p. 65.

Bibliografie selectivă

- Bîrlea, Ovidiu**, *Mică Enciclopedie a Poveștilor Românești*, București, 1976.
- Bîrlea, Ovidiu**, *Folclorul românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1983.
- Coman, Mihai**, *Mitologie populară românească*, viețuitoarele pământului și ale apei, vol. I, Editura Minerva, București, 1986.
- Coșbuc, George**, *Vorba de acasă, eseuri, povestiri și schițe filozofice*, ediție îngrijită de Cristian Bădiliță în colaborare cu Mihael Balint, pe baza textului stabilit de Gavril Scridon și revizuit de Gheorghe Chivu, vol. II, Mica Romă XXI, Editura Vreamea, București.
- Durand, Gilbert**, *Structurile antropologice ale imaginarului*, București, 2000.
- Eliade, Mircea**, *Tratat de istorie a religiilor*, București, ediția a III-a, București, 1999.
- Evseev, Ivan**, *Enciclopedia semnelor și simbolurilor culturale*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999.
- Ghinoiu, Ion**, *Sărbători și obiceiuri românești*, Editura Elion, București, 2002.
- Rusu-Păsărin, Gabriela**, *Calendarul popular românesc*, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 2006.
- Stăniloaie, Dumitru**, *Teologie dogmatică ortodoxă*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 2010.
- Vertemont, Jean**, *Dicționar al mitologiilor indo-europene*, Editura Amarcord, Timișoara, 2000.
- Sfântul Dionisie Areopagitul**, *Opere Complete și Școlile Sfântului Maxim Mărturisorul*, traducere, introducere și note de Pr. Dumitru Stăniloaie, ediție îngrijită de Constanța Costea, Note la Teologie Mistică, cap. I, 264, București, 1996.